

อริชา สุกธีวีระวัฒน์

มนุสฺโส ทิ ลกฺขโณ? : มนุสฺยลักษณะอย่างไร?

*Art
Writing lab*
In Process

มนุสโส ก็ ลกฺขโณ? : มนุษย์ลักษณะอย่างไร?

อริชา สุกธวิระวัฒน์

เมื่อถอดรองเท้าและก้าวเข้าสู่ห้องจัดแสดงที่ถูกแยกออกจากโลกภายนอก บรรยากาศภายในชวนให้นึกถึงศาลาวัดที่โชนสีกแห่งในต่างจังหวัด แสงสลัวจากโพรเจกเตอร์เผยให้เห็นห้องที่ถูกเปลี่ยนให้กลายเป็นสีฟ้า ผืนผนังลวดลายก้อนเมฆ พื้นปูด้วยเสื่อน้ำมันที่คุ้นตาตามบ้านในชนบท กลางห้องมีเสื่อสาน เบาะนุ่ม และหมอนสามเหลี่ยมจัดวางไว้เพื่อเชิญให้ผู้ชมเอนกายลงเพื่อชมภาพเคลื่อนไหวที่ฉายลงบนจอแขวนลอยตัวอยู่กลางอากาศ เมื่อเดินเข้าไปสำรวจใกล้ๆ จะพบว่าจอฉายทำจากแผ่นยางที่มีพื้นผิวลักษณะขรุขระ คล้ายผิวหนังงูที่ลอกคราบทิ้งไว้

การลอกคราบเป็นกระบวนการหนึ่งของสิ่งมีชีวิตบางชนิด โดยเฉพาะสัตว์เลื้อยคลาน เมื่อร่างกายขยายใหญ่ขึ้น สิ่งที่เคยห่อหุ้มไม่อาจรองรับการเปลี่ยนแปลงได้อีก จึงเสื่อมสภาพหลุดลอก และถูกแทนที่ด้วยผิวหนังชุดใหม่ การลอกคราบนั้นไม่ใช่การสูญเสีย หากยังหมายถึงการเปลี่ยนผ่าน การเติบโต และการดำรงอยู่ในสภาพใหม่

มนุสโสสิ คือผลงานภาพเคลื่อนไหวความยาว 19 นาทีของ เจษฎา จันทรย์แย้ม ชื่อผลงานมาจากหนึ่งในบทขนานนาคที่ใช้ในพิธีอุปสมบทของพระภิกษุ มีความหมายว่า “เธอเป็นมนุษย์หรือไม่” เป็นคำถามที่ใช้ตรวจสอบคุณสมบัติของผู้ที่จะอุปสมบท โดยมีที่มาจากตำนานพญานาคผู้แปลงกายเป็นมนุษย์เพื่อขอบวช แต่เมื่อเผลอหลับไประหว่างจำวัด จึงคืนร่างเดิม พระพุทธเจ้าจึงให้ลาสิกขา เพราะตามพระวินัยแล้วสัตว์เดรัจฉานไม่อาจอุปสมบทได้ ก่อนลาสิกขาพญานาคจึงได้ขอให้เรียกผู้เตรียมอุปสมบททุกคนว่า “นาค” เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงความปรารถนาที่ไม่สามารถทำให้เป็นจริงได้

เจษฎานำตำนานที่ได้ยินจากเพลงตั้งแต่สมัยเด็กมาตีความใหม่ผ่านประสบการณ์ของการเป็นคนข้ามเพศ (transgender) ซึ่งไม่สามารถอุปสมบทได้ เนื่องจากถูกจัดว่าเป็นประเภทเดียวกับ “บัณเฑาะว์” นอกจากนี้ในบทขนานนาคยังมีคำถามว่า ปุริโสสิ ซึ่งมีความหมายว่า “เธอเป็นผู้ชายใช่ไหม” เพื่อยืนยันคุณสมบัติของผู้ที่จะบวชเพื่อเข้าสู่ผ้าเหลือง

ผลงานชิ้นนี้เปิดพื้นที่ให้ผู้ชมพิจารณาถึงเงื่อนไขของการอุปสมบทที่สัมพันธ์กับร่างกาย และเพศสภาพหากเป้าหมายของการปฏิบัติธรรมคือหลุดพ้นซึ่งความทุกข์ สละทิ้งซึ่งความยึดมั่น ในตัวตนและกายสังขาร เหตุใดเพศจึงยังคงเป็นคุณสมบัติสำคัญของการเข้าถึงพื้นที่แห่งการบวช ผลงานไม่ได้มุ่งค้นหาคำตอบ แต่ชี้ให้เห็นถึงความเป็นชายขอบของเพศสภาพอื่นๆ ที่ไม่ใช่เพศชาย ในพุทธศาสนาแบบเถรวาท

ความน่าสนใจอีกสิ่งหนึ่งคือการเลือกใช้ฟิล์ม 16 มิลลิเมตรในการบันทึกภาพ การเกิดภาพ บนแผ่นฟิล์มนั้นเกิดขึ้นจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางสภาพแวดล้อม อาทิเช่น แสง สารเคมี เป็นต้น ศิลปินมองคุณสมบัติของแผ่นฟิล์มว่ามีคล้ายคลึงกับเนื้อหนังของมนุษย์ โดยเฉพาะ ร่างกายของคนข้ามเพศ ที่สามารถเปลี่ยนแปลงและแปรสภาพได้ แผ่นฟิล์มจึงไม่ได้ทำหน้าที่ เป็นเพียงสื่อกลางในการบันทึกภาพหากกลายเป็นส่วนหนึ่งของความหมายที่ซ่อนอยู่ในผลงาน แนวคิดดังกล่าวยังสะท้อนกลับมาให้เห็นในพื้นที่จัดแสดง จอภาพที่สร้างจากวัสดุคล้ายผิวหนังงู ไม่ได้เป็นเพียงแค่องค์ประกอบทางสุนทรียะ แต่ทำหน้าที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องการลอกคราบ ที่ผู้ชมสามารถรับรู้ได้เมื่อเข้าสู่ภายในห้องจัดแสดง ภาพเคลื่อนไหว วัสดุ และสภาพแวดล้อม จึงทำงานร่วมกันเป็นประสบการณ์เดียว มากกว่าจะทำหน้าที่เป็นเพียงฉากรองรับ

โครงสร้างของภาพเคลื่อนไหวเริ่มต้นด้วยฉากที่ชวนให้คิดถึงโฮมวิดีโอที่บ้านที่มีความ ทรงจำส่วนตัว ก่อนนำพาผู้ชมสู่บรรยากาศแบบเหนือจริงแบบความฝัน ด้วยพิธีกรรมทางศาสนา ที่ถูกตีความใหม่ผ่านจินตนาการของศิลปิน โดยใช้เรือนร่างคนข้ามเพศของตนสวมใส่จีวร สะท้อนความปรารถนาในการบวชที่ไม่ใช่เพื่อการบรรลุนิพพานหรือการหลุดพ้นส่วนตัว หากเป็นการได้ทำหน้าที่ให้ครอบครัวอย่างสมบูรณ์ ภายใต้ระบบคุณค่าที่ผูกโยงความกตัญญู เข้ากับความเชื่อเรื่องการ “เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์” ผลงานภาพเคลื่อนไหวในพื้นที่ จัดแสดงชิ้นนี้จึงทำหน้าที่เสมือนการสร้างพื้นที่ซึ่งเงื่อนไขและข้อจำกัดในโลกความเป็นจริง ถูกคลี่คลายออก เพื่อทำให้ความปรารถนาดำรงอยู่โดยไม่ถูกจำกัดด้วยกรอบของเพศสภาพ

คำว่า “มนุษย์” หรือ “มนุษย์” ในภาษาบาลีมีความหมายว่า “ผู้มีใจสูง” เมื่อภาพสุดท้าย ของวิดีโอจบลง คำถามในชื่อผลงานจึงย้อนกลับมาอีกครั้ง “เธอเป็นมนุษย์หรือไม่?” คำถาม ที่อาจไม่ได้ทำหน้าที่เพียงตรวจสอบคุณสมบัติของผู้ที่จะอุปสมบท หากยังชี้ชวนให้พิจารณาว่า มนุษย์คือสิ่งใด? และเส้นแบ่งระหว่างความเป็นเพศหญิงชายคือสิ่งใด?

หากข้าพเจ้าไม่มีเพศ.....ข้าพเจ้าจะบวชได้ไหม?

